

אוניברסיטת בר אילן

**שילוב עבודה-משפחה אצל נשים חילוניות
בעלות קריירה תובענית מחד ומשפחה גדולה מאידך**

ארץ בן דוד

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך
בבית-ספר לחינוך של אוניברסיטת בר אילן

תקציר

מחקר זה מבקש להתחקות אחר חוויותיהן של נשים חילוניות המנהלות אורח חיים המשלב משפחה גדולה מחד גיסא ומקצוע תובעני מאידך גיסא. מטרתו של המחקר היא בראש ובראשונה לבחון את המניעים שהביאו אותן הנשים לשילוב כזה ואת דרכי התמודדותן עם האתגרים הנובעים ממנו. שנית, נבקש לבחון את המשמעות של שילוב זה הן בהקשר של הבניית הזהות של הנשים והן בהקשר של היבטים ג'נרטיביים בחייהן, הקשורים לדאגה לרווחת הדור הבא.

מודרנה וקידמה בעולם המערבי הביאו עימם שינויים עצומים ורבים, ובין היתר גם שינויים בהשכלת נשים ותעסוקתן. מן הצד האחד נשים מוסיפות להיות האחראיות המרכזיות על גידול הילדים וטיפול במשפחה, כפי שהיה מאז ומעולם, אך במקביל לכך הן מתקדמות גם בהשכלתן וגם במקומות העבודה שלהן, כך שהן עשויות לחוש קונפליקט ומתח ביחס שבין שני התפקידים התובעניים הללו, והמשאבים הרבים שכל אחד מהתפקידים האלה מצריך ודורש (Edwards & Rothbard, 2000; Parashuraman & Greenhaus, 2002).

בעטיו של קונפליקט זה, ויחד עם שינויים גלובליים נוספים, חלו שינויים גם במבנה המשפחה. אחד הביטויים הבולטים בתחום זה הוא שינוי ברמת הילודה; בעולם המערבי המפותח, ככל שהאישה משכילה יותר, כך היא מביאה פחות ילדים לעולם (Moore, 2017; Okun et al., 2007). תופעה משיקה נוספת, המתחוללת בעולם המערבי, היא של פרטים הבוחרים שלא להביא ילדים לעולם כלל (א-הורות), כאשר חלק מהסיבה לכך היא היכולת להשקיע את משאביהם האישיים בהתפתחותם המקצועית ללא הפרעה (גולדן, 2007; גריר, 1992; Gillespie, 2003).

המתאם השלילי בין השכלה לילודה קיים גם במדינת ישראל, אולם בעוצמה פחותה מכלל העולם המערבי. גם בישראל ישנה מגמה של ירידה במספר הילדים בהתאם להשכלתן של הנשים (רז-יורוביץ, 2008), ומתאם שלילי זה קיים גם בקרב האוכלוסייה הדתית בישראל, ואפילו בקרב האוכלוסייה הערבית-דתית (הלמ"ס, 2018). על פי נתוני הלמ"ס, המספר הממוצע של הילדים שאישה בישראל צפויה ללדת במהלך חייה הוא 3.1, ונתון זה גבוה מהממוצע במדינות ה-OECD העומד על 1.6 (הלמ"ס, 2018).

אולם בתוך תופעה רוחבית בעלת מגמה ברורה מאוד, קיימת תופעה ייחודית של נשים החיות בעולם התרבות המערבי, אך נוהגות ההפך מהלך הרוחות בו. מדובר בנשים משכילות, השמות דגש על ההתפתחות האישית שלהן ובתוכה הקריירה שלהן, ומקדישות להתפתחותן את מיטב שנותיהן. אולם בד בבד עם ההתפתחות האישית שלהן, הן מקימות משפחות גדולות, הגדולות באופן משמעותי מממוצע הילודה בעולם המערבי המפותח. תופעה זו מהווה מקור עניין מרתק להתבוננות במניעיה ובהשלכותיה.

מעבר להשכלה ודמוגרפיה, לתופעה זו עשויות להיות משמעויות גם בתחומים נוספים. אחד מהם הינו התחום של זהות-אני (ego-identity), והמשמעות שיש לאפיק המקצועי ולאפיק המשפחתי על תהליכי הבניית הזהות ועל תהליכים ג'נרטיביים המתרחשים אצל אותן הנשים. על פי אריקסון (Erikson 1963; 1968), בתאוריה ההתפתחותית שלו, הפרט עובר במהלך חייו שלבים וקונפליקטים שונים, והאופן שבו הוא פותר אותם ישפיע על הזהות שיגבש וכן על רווחתו הנפשית. השלב ההתפתחותי השביעי בתאוריה זו מייצג קונפליקט משמעותי בחייו של אדם בוגר. פתרון הקונפליקט בשלב זה יוביל לפירון (ג'נרטיביות) או לקיפאון.

"ג'נרטיביות" משמעה רצון ודאגה לרווחת הדור הבא, והיא בעלת השפעה רחבה על המשפחה, על מערכות היחסים בתוכה, על העבודה ועל החברה (Lawford et al., 2020). בהתאם לכך, ובהתאם לחשיבות שיש לתחום המשפחה ולתחום המקצועי בהבניית הזהות האישית, יש להבין כיצד נשים אלה, הייחודיות באורח חייהן, חוות את זהות-האני שלהן, ואיזה משמעות הן מעניקות לסוגיות ג'נרטיביות בחייהן.

לפיכך, באופן ממוקד יותר, נבקש במחקר זה מענה לשלוש שאלות עיקריות: (א) מהם המניעים של אותן נשים לחיות את אורח החיים הייחודי שלהן, הן מצד גודלה של המשפחה והן מצד מקצוען התובעני; (ב) מהם דרכי ההתמודדות של אותן נשים עם שילוב מאתגר זה, תוך התייחסות ליתרונות ולחסרונות של החלטותיהן, ולאופן שבו הן תופסות את האתגרים וההתמודדויות העולים ממנו; (ג) מה המשמעות שיש לאורח החיים הזה על הבניית הזהות שלהן ועל יחסן לסוגיות ג'נרטיביות בחייהן.

אוכלוסיית המחקר היא אוכלוסייה ייעודה (Pre-chosen), שנבחרה על פי מאפיינים מוגדרים מראש. היא כוללת נשים חילוניות, משכילות, בעלות משפחה של חמישה ילדים לפחות ובמקביל לכך עובדות במקצוע תובעני המצריך התפתחות תמידית. המחקר נערך באמצעות ראיונות עומק חצי מובנים עם אותן הנשים. הראיון נבנה על סמך שילוב מבנה הראיון של ספרדלי (Spradley, 1979) ושקדי (2003), והותאם לנושאי המחקר המרכזיים: שאלות העוסקות בזהות, בקריירה, במשפחה, בקונפליקט ובדרך ההתמודדות עימו. לאחר מכן נותחו ממצאי המחקר באמצעות שיטת הניתוח של גרוס (1995) הכוללת ארבעה שלבים: מילה, קטגוריה, קשר בין קטגוריות ומודל תיאורטי. בחרנו בשיטה זו כיוון שהיא מאפשרת הבנה של תופעות חברתיות על ידי ניתוח המשמעויות שהפרט מעניק להחלטותיו, להתנהלותו ולחיייו.

ממצאי המחקר המרכזיים עוסקים בתמה של בחירה ובתמה של קונפליקט מול העשרה. המושג של **בחירה** מהווה מושג מהותי ובעל משמעות רבה, במכלול המניעים של הנשים שהן מושא המחקר, וביחס לדרכי ההתמודדות שלהן עם האתגרים הנובעים מאורח חייהן. העובדה שהן **בחרו** באורח חיים זה שבה ועלתה בראיונות שבהם הן הדגישו את הרצון האוטונומי שלהן בשילוב הקיים בחייהן. בהמשך לכך, עצם הבחירה מעצימה אותן ומעניקה להן כוחות להתמודד, משום שמציאות חייהן לא נכפתה עליהן. הפוך מכך, היא תוצאה ישירה של בחירתן האוטונומית. אוטונומיה משמעה 'שליטה עצמית' והיא מתייחסת לפעולות שהפרט יוזם ומוסדת אותן. כאשר בחירתו של האדם אוטונומית, פעולותיו נחוו ככאלה שנעשות בלב שלם ומרצון (De Charms, 1968; Deci, 1975), ואכן חוויה זו באה לידי ביטוי בצורה משמעותית אצל המשתתפות במחקר. מחקר מקביל שבחן נשים דתיות בעלות אורח חיים דומה, המשלב משפחה גדולה ומקצוע תובעני, העלה ממצאים אחרים, כגון: תחושת שליחות ומימוש עצמי, אולם נושא הבחירה לא עלה בו (בינפלד-איזק, 2017). אם כך, ההשוואה בין המחקרים מעצימה את החשיבות והמשמעות של הבחירה בחייהן של הנשים שהשתתפו במחקר הנוכחי, ובחירה זו מאפשרת להן להתמודד עם אתגרי חייהן.

התמה הנוספת היא של **קונפליקט מול העשרה**. ממצאי המחקר מצביעים על כך שלמרות שהיה ניתן לחשוב שאורח חייהן של המשתתפות במחקר משמש בסיס לחוויה קונפליקטואלית, הנשים המשתתפות בו מתארות חווית חיים א-קונפליקטואלית, תוך תחושה של איזון והשלמה עם בחירותיהן השונות. יתרה מזאת, הן אף מתארות כיצד עצם השילוב מעצים אותן דווקא, ולא גוזל מהן משאבים, כפי שניתן היה לחשוב. ממצא זה תואם את תאוריית ההעשרה (Enrichment Theory). על פיה, דווקא לריבוי

תפקידים ישנה השפעה חיובית רבה יותר על הפרט מאשר השפעה שלילית (Blom et al., 2007; Carlson et al., 2006).

לאורן של תַּמַּת הבחירה ותַּמַּת קונפליקט מול העשרה, הוצע מודל תאורטי המציג את הבחירה כאבן יסוד מהותית בחיי הנשים. על פי המודל, בחירתן של הנשים במשפחה גדולה ובמקצוע תובעני היא חלק מהותי בהבניית זהות-האני שלהן. כאשר הן תופסות את בחירתן כאוטונומית, הבחירה מעצימה אותן וגורמת להן תחושת מלאות וסיפוק. וגם הפוך מכך, במקום בו הן אינן תופסות את בחירתן כאוטונומית, הן יתפסו את השילוב כקונפליקטואלי וככזה השואב מהן כוחות. ולבסוף, בחירתן קשורה גם לדרכי ההתמודדות שלהן עם סוגיות ג'נרטיביות, כך שלאורה של בחירתן הן חוות את עצמן כנשים בעלות עוצמה, המגדירות תיעדוף ברור בחיים, תופסות את עצמן כבעלות ייעוד, ואת השילוב בו בחרו ככזה שמעצים אותן ולא להפך.

כהמשך למחקר זה, ותוך רצון להרחיב את ממצאיו, מומלץ להוסיף ולחקור אוכלוסיית נשים ייחודית זו בהיקף נרחב יותר, ואף במחקר כמותי, כדי שניתן יהיה לעמוד על מאפיינים נוספים שלה. כמו כן, מומלץ להוסיף ולחקור אוכלוסיות נוספות הקשורות לתופעה שנחקרה, כגון בני הזוג של אותן הנשים והאופן בו הם חווים את אורח החיים הייחודי. כמו כן ניתן להוסיף ולחקור את התופעה מנקודת המבט של ילדיהן של אותן הנשים; באיזה אופן נחוה על ידם אורח החיים הנזכר לעיל, ומה הן ההשלכות שלו עבורם.